

DAGENS FRÅGOR

Der alte Herr — än en gång

Inför det västtyska förbundsdaysvalet den 17 september torde den socialdemokratiska oppositionen ha sett tämligen ljusst på möjligheterna att äntligen bryta den hegemoni som Konrad Adenauers Christlich-Demokratische Union innehaft ända sedan förbundsrepublikens tillkomst 1949. I huvudsak hade man två anledningar till optimism. Under de senaste åren har den tyska socialdemokratien genomgått en omfattande politisk modernisering. I görlig mån har man avlägsnat alla spår av socialiserings-, planhushållnings- och klasskampsortodoxi, sedan erfarenheten handgripligen låtit förstå omöjligheten att fånga massornas uppmärksamhet med sådana signaler i det tyska undrets överflöds-samhälle. Den sterila och oralistiska kritiken mot Adenauers resolut västorienterade utrikespolitik har också ställts på avskrivning. Som medel för den avgörande genombrytningen bland väljarna litade man förmodligen dock ännu mera än på det nya programmet på den omständigheten att man nu äntligen förfogade över vad man förra gången så bittert saknade, en attraktiv kanslerskandidat. Willy Brandt måste redan genom sin personliga charm och relativa ungdom vara en farlig motståndare till den 85-åriga Adenauer. Till detta kom så den ojämförliga prestige han ex officio som ledare för det hotade Västberlin måste åtnjuta. Adenauer fann sig i den ovanliga situationen att kämpa mot en motståndare som i sin person på

ett påtagligt sätt symboliserade det kompromisslösa motståndet mot det kommunistiska hotet. Helt naturligt kom de brutala östtyska åtgärderna i Berlin under brinnande valkampanj att ytterligare stärka Brandt i detta stycke: partigångaren fick i propagandan helt träda tillbaka för statsmannen, den där endast motvilligt och sällan kunde lockas bort från sin plats i Berlin för att personligen delta i det inrikespolitiska tumultet. Härtill kom att Adenauers arroganta angrepp mot Brandts person snarast varit ägnade att väcka sympatier för den angripne och framkallade bestörtning och indignation även i förbundskanslerns eget läger.

Socialdemokraterna uppnådde också betydande framgångar. Deras andel i valmanskåren ökade från 31,8 till 36,2 procent, antalet mandat från 169 till 190.

Mot dessa vinster svarar betydande förluster för Adenauers parti. CDU fick nu 45,2 procent av rösterna mot förra valets 50,2. Antalet mandat stannade vid 236 mot förut 264.

Socialdemokraterna hade alltså uppnått att driva tillbaka CDU från dess absoluta majoritet. Däremot hade de icke genom valframgången i och för sig kommit nämnvärt närmare målet att själva få del i regeringsmakten.

Valets märkligaste drag är nämligen den överraskande framgången för den tredje kraften, Freie Demokratische Partei. Detta ökade sitt röstetal från 8 till 13 procent, sina mandat från 41 till 66. Sedan ytterlighetspartierna till höger och vänster rensats ut genom

5 %-regeln är FDP nu det enda partiet i förbundsdagen utom de två stora, och dess ledare Erich Mende innehar i själva verket en utslagsgivande ställning.

Det är av vikt att observera att FDP är ett klart borgerligt parti — i vissa avseenden mera konservativt än CDU. Valresultatet innebär därför opinionsmässigt att Västtyskland mycket klart uttalat sig för att fortsätta den borgerliga kurs som hittills följts med så lysande resultat. Socialdemokraterna har gått framåt, men det avgörande är dock att de inte ens under för dem mycket gynnsamma förhållanden lyckats samla mer än en dryg tredjedel av väljarna.

Trots detta var det omedelbart efter valet icke klart hur regeringsfrågan skall lösas. Sakligt rimligast föreföll givetvis en borgerlig koalition. Hr Mende hade också utan omsvep uttalat sig för en sådan lösning och bestämt avisat tanken på samverkan mellan FDP och socialdemokraterna. Hindret för en koalition mellan CDU och FDP var tydligen förbundskanslerns person. FDP hade förklarat att partiet ej var berett att medverka i en regering under Adenauers ledning. Vid sådant förhållande kunde man väntat sig att denne dragit sig tillbaka och lämnat plats för ekonomiministern Erhard som alltmer kommit att framstå som den givne efterträdaren.

I stället valde Adenauer emellertid överraskande att antyda möjligheten av en samverkan med socialdemokraterna. Den i flera år så mycket omdiskuterade Stora koalitionen skulle alltså komma till stånd som ett medel att garantera Adenauers position under ännu en mandatperiod.

Förvisso är Adenauer en överraskningarnas man, med en förmåga att med lugna nerver driva ett djärvt och hårt spel längre än de flesta. Det synes dock trots allt osannolikt att han

skulle lyckas med denna senaste manöver. Det är känt att vissa krafter inom hans eget parti sedan länge önskar att *der alte Herr* snarast lämna plats för Erhard. Av väsentlig betydelse är att dessa krafter har säkert ryggsöd mot CDU:s systerorganisation i Bayern, CSU. Den bayeska partigruppen är i och för sig en stark maktfaktor att räkna med: dess ledare, den maktlystne och kapable försvarsministern Strauss är en av regeringens ledande män och en energisk förespråkare för Erhard. CSU:s uppfattning tillmättes för närvarande en särskild tyngd därigenom att partiet i Bayern icke drabbades av samma bakslag som CDU i den övriga delen av förbundsrepubliken. Erhardfa-
langen har icke tvekat att tolka detta så att CDU:s motgång måste uppfattas som ett misstroendevotum mot förbundskanslern personligen.

Det visade sig emellertid, att styrkan i motståndet mot Adenauer betydligt överskattats. I de avgörande och hårda manövrerna inför regeringsfrågans lösning samlades CDU:s skaror bakom kanslern; Erhards kandidatur försvann från de politiska aktualiteterna lika plötsligt som den dykt upp. Inviterna till socialdemokraterna visade sig vara att tolka som ett påtryckningsmedel mot FDP, en hårdhänt tankeställare om att dessa ingalunda ur CDU:s synpunkt är alldeles oumbärliga. Påtryckningen visade sig också ganska snabbt vara effektiv. De fria demokraterna hade när allt kom omkring ingen lust att efter sin valframgång för överskådlig tid ställas utanför regeringsinflytande. Inför de hårda realiteterna övervanns ganska raskt motviljan mot samarbete med Adenauer (och vallöftena i denna riktning).

Västtyskland kommer att fortsätta att styras av en konservativ regering. De flesta förmodade utan tvivel efter

valet att Konrad Adenauers lysande politiska bana, inledd vid en ålder då de flesta karriärer sedan länge avslutats, nu verkligen nått sitt slut. Förmodan var alltså felaktig. Mer än någon annan enskild har han bidragit till internationell prestige och politisk stabilitet för den stat han praktiskt taget kommit att personifiera för allmänna medvetandet. Alltjämt kommer han att med fast hand och orubblig viljestyrka leda den igenom vad som av allt att döma blir dess svåraste och mest farofyllda tid.

Den sista fasen i kampen om successionen efter Stalin

Den XXII:a partikongressen i Moskva började den 17 oktober och när detta skrivs (23 oktober) är det ännu tio dagar kvar till dess avslutande. I Sovjet bjuder dylika partikongresser på de enda tillfällen då överraskningar är möjliga, ty endast under dessa kongresser förekommer något slag av verkliga val. Tidigare kongressförlopp visar att överraskande kottierier och fraktioner kan uppstå under själva förhandlingarna, vilka kan tvinga den maktavande partikonstellationen till plötsliga frontändringar och oförutsedda manövrer. Bästa exemplet härför är den XX:e kongressens förlopp i februari 1956, då Chrusjtjov tvingades av en oväntad majoritet till sitt välkända hemliga tal i vilket Stalinmyten för första gången avlivades.

Visserligen har den pågående kongressen förberetts betydligt noggrannare än vad fallet var med den XX:e. Förberedelse tiden har varit rekordartad; nio månader har förflutit sedan fastställandet av datum för kongressen. Det har varit uppenbart att Chrusjtjov ansträngt sig till det yttersta för att eliminera alla slags överraskningar

vid kongressen och därigenom få samtliga sina förslag godkända med förkrossande majoritet. Det har inte bara rört sig om systematiska och omfattande rensningar inom partiapparatens som de facto kontrollerar valet av delegater. Utom den klassiska metoden som alltid kommer till användning av den maktavande gruppen inom partiet har Chrusjtjov även tagit till ovanliga medel för att säkra resultatet. Först och främst har han ändrat partistadgans föreskrifter om valet av delegater. T. o. m. XXI:sta kongressen har en delegat valts per 6 000 medlemmar, till den nuvarande har en delegat valts per 2 000 partianslutna medlemmar, vilket har resulterat i en tredubbling av delegatantalet, från 1 500 till ca 4 500. Man behöver knappast tillägga att en stor majoritet av detta delegattillskott består av partimän från den yngre generationen, vilka har Chrusjtjov att tacka för sin karriär, och som av allt att döma kommer att hållas på avstånd från oppositionella grupperingar.

Kongressen pågår, dess resultat kan ej förutspås med 100% säkerhet, men redan de första dagarnas förlopp visar en inrikespolitisk tendens som med en viss förenkling kan definieras såsom slutlig likvidering av all opposition mot Chrusjtjovs fraktion och bildandet av en ny maktkonstellation med förändrad struktur som skulle kunna vara underbyggd för Chrusjtjovs enmans- och diktatorsposition liknande den Stalin innehade.

Chrusjtjov hade förmodligen för avsikt att få en dylik position redan två veckor efter Stalins död, då han utmanövrerade Malenkov från förste partisekreterareposten och intog den själv. Denna post öppnar de största möjligheterna för politiska manövrer och skapar tillfällen att eliminera rivaler som eftersträvar makten, vilket har bevisats av Stalin efter Lenins

död. I ett sådant fördelaktigt utgångsläge började Nikita systematiskt kampen om arvet efter Stalin. Den 20 mars 1953 påbörjade maktkampen mellan Chrusjtjov och de vid den tiden betydligt starkare konkurrenterna inom CK-presidiet kan man historiskt sett uppdelas i tre faser. Den första varade till den XX:e partikongressen 1956, då det ännu talades om kollektiv partiledning. Den andra fasen var den då Chrusjtjov lyckades framställa sina farligaste rivaler inom CK-presidiet såsom medskyldiga till Stalins skräckvälde, desaktualisera frågan om sitt eget ansvar för den politiska aktiviteten under samma period och förkunna en ny giv i politiken medelst införandet av en rad viktiga reformer inom den statliga administrationen, industriförvaltningen och jordbruket. Dessa reformer bemöttes med stark opposition från andra av Stalins epigoner såsom Molotov, Malenkov m. fl. huvudsakligen därför att de förstod att dessa reformer skulle stärka Chrusjtjovs position inom partiet ytterligare. Denna maktkampsperiod avslutades med en drastisk sammandrabbning vid CK-presidiets möte i slutet av juni 1957 då Chrusjtjov uteslöts ur CK-presidiet. Nikita trotsade dock partiets praxis och böjde sig inte för detta beslut. Mot tidigare bruk appellerade han till CK-plenum. Marskalk Zjukov, dåvarande presidie-medlem och ÖB, ställde militära plan till förfogande för att föra medlemmarna av CK-plenum (125 st.) rekordsnabbt till mötet. I närheten av mötesplatsen koncentrerades hela Kantemirovska divisionen från Moskva-garnisonen. Nu vet man att för uteslutningen av Chrusjtjov röstade i CK-presidiet åtta man av tolv: Malenkov, Molotov, Kaganovitj, Sjepilov, Bulganin, Per-vuchin, Saburov och Vorosjilov. Suslov avstod från att rösta, Mikojan och marskalk Zjukov röstade mot beslutet.

Det är just dessa åtta man som under den XXII:a partikongressen satts på de anklagades bänk såsom varande den partifientliga gruppen. Vid CK-plenum i juni 1957 betecknades endast de fyra förstnämnda männen som partifientliga. Nikita har behövt fyra år för att utöka det partifientliga garnityret med de fyra återstående namnen, sist med det f. d. statsöverhuvudet Vorosjilov. Man kan fråga sig varför han behövt så lång tid?

Svaret kan endast bli ett: Chrusjtjov har hittills inte haft tillräcklig makt för att göra det, med andra ord: det fanns en maktkonstellation på partitoppen, inom vars ram Chrusjtjovs handlingsfrihet varit inskränkt. Juni-CK-plenum 1957 har visserligen ogiltigförklarat CK-presidiets beslut om Chrusjtjovs eliminering ur presidiet. Genom sin appell till detta plenum ställde sig emellertid Chrusjtjov under dess dom. Detta resulterade i att maktcentrum överflyttades från CK-presidiet till CK-plenum. Alltsedan dess har Chrusjtjovs position som förste mannen inom partiet berott på majoriteten i CK-plenum som vid flera tillfällen visat sig vara labil. Därför har Chrusjtjov hitintills inte kunnat kallas för diktator. Diktaturens väsentligaste villkor är ett lydigt CK som enhälligt godkänner diktatorns handlingar. Ett sådant lydigt CK vill nu Chrusjtjov skapa genom val under den pågående kongressen och just därför har han ändrat partistadgan på sätt som säkert skulle underlätta för honom att realisera sina avsikter. Den tredje fasen, tiden mellan juni 1957 och 17 oktober 1961 då den XXII:a kongressen öppnades, har Chrusjtjov använt till att förbereda en total likvidering av all opposition mot honom inom partiet. Härvidlag har det inte bara gällt den partifientliga Molotov-gruppen utan också alla oppositionella medlemmar inom CK,

vilka representerat enbart en stor fraktion som varit negativt inställd till Chrusjtjovs politik, och som för enkelhetens skull kallas för stalinistisk.

Denna opposition har inte bara bestått av partiideologer som varit allierade med den partifientliga Molotovgruppen, utan även av s. k. teknokrater, en del militärer och över huvud taget av ett stort antal äldre partiledare, som betraktat hela Chrusjtjovs avstaliniseringspolitik såsom ett brott mot spelregeln, förräderi mot partitraditionen och avståndstagandet från kommunismens klassiska principer i revisionismens tecken.

Det är klart att tvisten mellan Chrusjtjovs fraktion och oppositionen inte inskränkt sig till själva Sovjetunionen. Alla kommuniststater inom östblocket har haft tillfälle att ta ställning. Mao Tse:s parti har öppet anslutit sig till oppositionen och stött den. Under de senaste åren har det albanska partiet antagit samma attityd. Endast dessa två partier, som representerar den största och minsta östblocksstaten har förklarat sig stå på oppositionens sida. Inom övriga satellitpartier har delningslinjen gått tvärs genom partierna. Man vet dock att de starkaste kriserna ägt rum i Östtyskland och Tjeckoslovakien, där Chrusjtjovs avstaliniseringspolitik i början bemöttes mycket motvilligt. Det är också beaktat att Chrusjtjov successivt lyckats dämpa Ulbrichts och Novotnyts sympatier för stalinismen.

Vad beträffar satellitpartierna har det varit en enkel uppgift för Chrusjtjov att ordna det. Det skulle också ha gått på samma sätt med Albanien, om detta land haft gemensam gräns med Sovjetunionen. Att alla östblocksstaterna deltar i maktkampen mellan Chrusjtjov och oppositionen ligger i själva kommuniströrelsens natur. Man måste vara mycket försiktig med att

därav dra slutsatser på det internationella politiska planet. Vi har här utslutande att göra med en tvist inom den världskommunistiska rörelsen och inte med en tvist mellan kommunistregerade stater.

Det kinesiska partiets position är f. n. mycket svag. Mao Tse:s ekonomiska misslyckanden och den tilltagande hungerkatastrofen i landet gör kineserna till en svag faktor, som knappast kan lämna något stöd till oppositionen mot Chrusjtjov. Kinas akuta beroende av snabbast möjliga ekonomiska hjälp från Sovjets sida berövar Mao Tse möjligheten till ett verkligt ställningstagande. I Peking är man medveten om detta och på grund härav influerade kineserna det albanska partiet och uppmuntrade det till ett kompromisslöst oppositionellt ställningstagande. Albanien spelar här rollen av en symbolisk fana som vittnar om att även om oppositionen kommer att besegras av Chrusjtjov kommer dess ideologi att fortleva i Albanien i väntan på bättre tider.

Det är tydligt att de åtta personerna från den partifientliga gruppen som åtnjutit partikongressens största intresse under de första dagarna även måste betraktas som symbolisk representation för många tusen meningsfränder. De måste fördömas av kongressens majoritet, men de kan också komma att dömas vid en planerad politisk process. Denna skulle utgöra en signal till den gigantiska utrensningen av hela oppositionen inom partiet när Chrusjtjov får hela makten genom att han går ut från kongressen som ende segrare och absolut diktator. Denna utrensning kan bli mycket viktigare för partiets utveckling och framtid än vad som personligen kan hända åtta äldre män.

Många tecken tyder på att Chrusjtjov planerar den sista stora avräkningen med sina ideologiska och poli-

tiska fiender liksom hela oppositionen i landet och att han sedan länge förberett genomförandet av dessa planer. Partiapparaten, som kommer att spela en ledande roll vid en sådan ev. utrensning, har Chrusjtjov totalt i sin hand, alla oppositionella element har eliminerats från denna apparat under de senaste åren på grund av Chrusjtjovs systematiska och flitiga arbete. Under de sista två åren har även säkerhetspolisens apparat utökats och strax före kongressen ställdes den i full beredskap. Det verkar som om det bara finns ett instrument som Chrusjtjov inte helt kan lita på och detta är armén. Att Chrusjtjov inte fullständigt kontrollerar de politiska stämningarna inom armén framgår av flera tecken. Bl. a. tycks det plötsliga återupptagandet av sådana personers aktivitet som marskalk Zjukov vittna om att det bland officerskåren inte råder någon enhetlig pro-Chrusjtjov-stämning. Marskalk Zjukov visade sig i juni 1961 i Japan och rör sig fortfarande fritt, vilket knappast kan ha Chrusjtjovs välsignelse. Tydligt finns det krafter inom armén, som inte delar Chrusjtjovs allmänt kända inställning till Zjukov, och därtill krafter tillräckligt starka för att garantera marskalkens säkerhet.

Redan i början av den XXII:a partikongressen avslöjades det att utvecklingen inom det sovjetryska partiet kan gå i riktning mot jordbävning och skapa en mycket svår inrikespolitisk kris, vars utgång ingen kan förutse trots att de flesta omständigheterna nu talar för Chrusjtjovs slutliga seger.

Sovjets partiledning har varit medveten om att en sådan avräknings-timme nalkas och att dess krafter måste helt och hållet koncentreras på inrikesproblem. Det är logiskt att Chrusjtjov i ett sådant läge försökt skapa en utrikespolitisk situation som utesluter varje överraskning på det

internationella planet. Den världspolitiska spänningen kring Berlin-frågan och en rad vätebombskrevader vid Novaja Zemlja har skapat ett läge som skänker Chrusjtjov en stor säkerhetsmarginal för att slutföra sina planer på en absolut seger.

Sydtyrolen

Inrepolitiskt betyder de sydtyrolska oroligheterna inte så mycket. För några månader sedan ställdes i parlamentet i Rom förtrouendefråga, men regeringen red ur den stormen ganska lätt. Prestigemässigt är det emellertid annorlunda. En stormakt som Italien kände sig sårad av att en liten grupp extremister på antagligen ett par hundra personer, vilka påstår sig representera en tysktalande minoritet på omkring en kvarts miljon, många månader lekte kurragömma med den italienska polisen. Flera av dem avvaktar redan rättvisans straff i fängelser, men det finns tillräckligt av efterföljare för att, såsom hände i september, föra bensinbomber till Rom, där de exploderade i närheten av centralen utan att allvarligt skada en enda människa. Dessa explosioner föregicks av en serie attentat, vilka började när 39 stolpar för högspänningsledning sprängdes i juni på en enda natt. Sedan kreverade bomber längs järnvägen från Brennerpasset till Sydtyrolens huvudstad Bozen-Bolzano; efter ett kort uppehåll också vid Verona och nära gränsen till Schweiz. Hittills har alla dessa detonationer inte krävt några människoliv fränsett ett par personer, vilka föll för vådaskott som avfyrades nattetid av några italienska soldater.

Vad gäller det egentligen och varför exploderar alla dessa bomber i Sydtyrolen? De italienska villkoren för inträde i första världskriget om-

fattade bl. a. inkorporering av österrikiskt område söder om Alperna. På detta sätt fick italienarna i fredsuppgörelsen 1919 sin »strategiska gräns» i norr säkrad. Enligt den dåtida krigskonstens regler var detta krav kanske naturligt och sådana landavträdelser är även idag inte sällsynta. I ett tal, vilket hölls i Trento försäkrade Viktor Emanuel II emellertid sina nya tysktalande undersåtar om den italienska regeringens intentioner att behandla dem på ett liberalt sätt.

Men i och med Mussolinis maktövertagande blev läget annorlunda. Till en viss grad inspirerad av skalden Tolomei, vilken i sydtyrolerna bara ville se förtyskade italienare, förklarade diktatorn att de ursprungliga invånarna i det nya området inte utgjorde någon nationell minoritet — enbart en »nationell relik», och man började handla därefter. För att utöka italienarnas antal i Sydtyrolen byggdes en hel rad industrier, särskilt i provinsens residensstad Bozen-Bolzano, dit tiotusentals arbetare från mellersta och södra Italien förflyttades. Ingen vågade då ens tala om någon självstyrelse för sydtyrolare. Italienska var undervisningsspråket och det enda officiella språket för myndigheter som förde en klar kurs för hela Sydtyrolens italianisering. T. o. m. familjenamnen på gravstenar ändrades »frivilligt» i vissa fall. Inte nog med detta. Utrikesministern, greve Ciano fann en lösning, vilken en gång för alla skulle tillförsäkra Italien denna provins. I överensstämmelse med Hitlers befolkningspolitik började man överföra sydtyrolare till »Tredje riket», med vilket Österrike då var införlivat. Formellt gick det hela frivilligt till, men för alla som ville stanna kvar ställdes i utsikt deportering till mellersta och södra Italien. Med ett sådant perspektiv i sikte röstade 166 000 av de 226 000

röstberättigade för Tyskland och endast 28 000 för Italien. Administrativa svårigheter under kriget tillät endast 70 000 att komma över på den tyska sidan. Därav återkom hälften efter 1945 till Italien. Innan detta skett försökte Österrike att få hela Sydtyrolen sig tillerkänt av stormakterna, men utan framgång. Man lyckades inte ens få till stånd smärre gränsförändringar — i stället slöts 1946 det s. k. Parisfördraget på Italiens initiativ. Det kallas även De Gasperi-Gruberavtalet.

Idag gäller striden uppfyllandet av detta avtal. Rom framhåller, att avtalets stipulationer är uppfyllda i och med att hela Trentinoregionen som sedan 1918 tillhör Italien, fått en administrativ autonomi 1948. Ingenstans i vare sig Väst- eller Östeuropa är den tysktalande minoritetens fri- och rättigheter så väl skyddade. Tvåspråkigheten — och det kan var och en som varit i Alto Adige, som Sydtyrolen officiellt heter, lätt fastslå — är fullständigt genomförd och skolväsendet omfattar omkring 450 skolor med tyska som undervisningsspråk och med 35 000 elever.

Wien anser däremot att detta inte är tillräckligt och begär utvidgad självstyrelse för provinsen Sydtyrolen, vilket utgör en del av regionen Trentino. Hittills kan varje förslag fällas av det regionala lagstiftande rådet, där italienarna är i majoritet. I provinsens lantdag är däremot 15 tyskspråkiga ledamöters röster utslagsgivande mot 7 italienares. De sociala problemen är dessutom, försäkrar man i Innsbruck, där ett österrikiskt forskningscentrum för sydtyrolska frågor finns, mest brännande idag. Stora industrier, vilka byggdes av Mussolini under mellankrigsperioden anställer fortfarande inte sydtyrolare. Likadant är det med tjänstemannakåren, vilken så gott som uteslutande är italiensk.

I skatteverken är t. ex. 90 proc. italienare, i tele- och postverket nära 80 proc. och vid järnvägen 70 proc. trots att de inte utgör mer än en tredjedel av Sydtyrolens gemensamma befolkning på omkring 350 000. Sydtyrolen är förmodligen det enda land i Europa där antalet lantbrukare har stigit under de senaste 40 åren — från 61 till 69 proc.

Under ockupationsåren, till 1955, hade Österrike inte så mycket att säga till om i internationella sammanhang, men 1957 började förhandlingarna med Italien. Dessa har pågått med olika avbrott i flera år utan att någon lösning skymtar. Bägge parter har faktiskt låst sig i sina utgångspositioner. Hösten 1960 tog Österrikes utrikesminister upp denna fråga på FN:s generalförsamling, som rekommenderade nya direkta överläggningar. Dessa ägde rum i Milano i januari 1961, i Klagenfurt i maj och i Zürich i juni, dock utan att några nämnvärda resultat nåddes. Då började bomber på nytt tala i Sydtyrolen.

Och vilken roll spelar katolska kyrkan till vilken båda folken hör i denna konflikt? I juli 1961, mitt under »attentatsperioden» utnämnde påven Johannes XXIII en sydtyrolare, biskop Gargitter, till apostolisk administratör för hela ärkestiftet Trento med uppgift att styra såväl italienare som sydtyrolare.

Detta steg blev snart populärt, ty bland bägge nationerna finns det många, som ställer sig avvisande till såväl italienarnas polisiära och administrativa metoder som till extremisternas terrorhandlingar. De understryker att i det läge Europa nu befinner sig är avspänning och kompromisser oundvikliga om man skall kunna stå emot Sovjetunionen. I skuggan av vätebomben verkar för dem de sydtyrolska explosionerna politiskt otidsenliga.

Television och läsvanor

Televisionen har i Sverige expanderat snabbare än i något annat land i Europa. Antalet licenser steg från 13 000 år 1956 till över miljonen vid årsskiftet 1960/1961. Långt över 70% av befolkningen bor för närvarande inom områden, som täcks av TV-sändare. Trots den korta tid televisionen verkat i detta land, har den redan blivit en viktig kulturfaktor. Den debatt, som just nu pågår i landet, gäller om detta nya massmedium är en faktor på gott eller ont.

Som stadsbibliotekarien Marianne Svensson nyligen framhållit i en skrift om »Televisionen och biblioteken» (Köpenhamn 1961), har televisionen blivit tidens stora syndabock. Den är gökungen, som vräkt sina föräldrar — teatern och radion — ur boet. Den ges skulden till att biograferna och föreläsningföreningarna mistat en stor del av sin publik, och också nedgången i bibliotekens utlåning anses stå i sammanhang med televisionens segertåg genom världen.

Frågan om televisionens inverkan på läsvanorna är mycket omdiskuterad på bibliotekshåll, och både positiva och negativa synpunkter har kommit fram. Ingen av parterna har kunnat stödja sig på annat än förmodanden, eftersom man ännu inte företagit några mera omfattande undersökningar om television och bokläsning i vårt land. Vissa lärdomar borde man dock kunna dra av de läsundersökningar som företagits i televisionens pionjrländer Förenta Staterna och England.

År 1960 fanns TV-apparater i närmare 90% av alla amerikanska hem. Större delen av TV-ägarna kunde välja mellan minst 4 program. I motsats till Sverige är den amerikanska televisionen till övervägande del kom-

mersiell. Programtiden är mycket längre än i vårt land. Till mycket stor del ägnas den åt underhållning.

Av en undersökning om televisionens verkningar, som publicerades av Leo Bogart år 1958 i »The Age of Television» (New York), framgår att alla kategorier av TV-tittare läser färre böcker, veckotidningar och tidskrifter efter TV-förvärven. De ivrigaste TV-tittarna är sådana som tidigare mest gått på biografier eller läst veckotidningar, men inte böcker — de har helt enkelt överfört sitt intresse för färdiglagade anrättningar från ett massmedia till ett annat. Men undersökningen visade också att bokläsningen endast minskar temporärt och att det sker en viss återhämtning bland TV-ägarna efter några år. Detta förklaras så att de som redan tidigare varit läsintresserade efter en tid återgår till litteraturen, samtidigt som de börjar välja mera kräset bland TV-programmen. Det är också möjligt att televisionen kan stimulera en mellangrupp av tidigare icke bokintresserade att läsa fackböcker eller mera specialbetonade tidskrifter.

De tendenser man spårar i denna undersökning kan man skönja inom den amerikanska tidskriftspressen. Intellectuella, instruktiva och upplysande tidskrifter ökar kraftigt liksom också tidskrifter med specialintressen — sina nya läsare har de uppenbarligen funnit bland dem som inte är intresserade av kontinuerligt TV-tittande. Däremot minskar kategorien »romantiska berättelser» i alla veckotidningar och tidskrifter, tydligtvis därför att de tidigare läsarna av sådana nu får sitt intresse för lätt underhållning tillgodosett genom televisionen. Samma utveckling spårar man också i de amerikanska bokhandels- och biblioteksredovisningarna. Skönlitteraturens andel minskar i både bokförsäljning och biblioteksut-

låning, medan facklitteraturen är på stark frammarsch.

De engelska läsundersökningarna redovisas i »Television and the Child» (London 1958) och gäller barn och ungdom upp till 14 års ålder. 60% av alla hushåll i England har nu television. Undersökningen kom att gälla BBC:s television och inte den nya kommersiella ITV. Resultatet av denna överensstämmelse i väsentliga delar med den amerikanska undersökningens. De flitigaste TV-tittarna bland barnen fanns bland dem, som före TV-förvärvet läst serier, veckotidningar och tidskrifter, medan de mera bokintresserade ägnade mindre tid åt det nya massmediet. Tendensen tycktes visa, att de verkligt läsbegåvade alltid klarar sig, medan de kontinuerliga TV-tittarna i många fall fick sina intressen vidgade och sin smak förbättrad. Även de mera obegåvade barnen blir läsintresserade, när det intensivaste TV-intresset börjar släppa i 13–14 årsåldern.

Resultatet från England ger vid handen att bokläsningen vinner på seriernas bekostnad och att facklitteraturen intresserar mera än de romantiska berättelserna. Men televisionen får en hel del på sitt skuldkonto. Den allvarligaste anklagelsen är att de mindre läsbegåvade får sin lästräning minskad. Värdefull lästid går förlorad. Televisionsprogrammen skänker inte heller några verkliga kunskaper utan endast stimulans och detta blott under förutsättning att programmen är rätt upplagda.

Hur överensstämmer nu dessa resultat med svenska förhållanden? I skriften: »Televisionen och biblioteken» redogör stadsbibliotekarie Svensson för utlåningsresultaten i nitton svenska bibliotek. Tendensen är här densamma som i andra TV-länder. Under det kritiska TV-året 1958 minskade lånefrekvensen kraftigt på barnboks-

avdelningen, medan facklitteraturen gick kraftigt framåt. Redan året därpå skedde en viss återhämtning inom skönlitteraturen, medan barn- och ungdomsavdelningarna fortfarande sackade efter. »Att TV är en av orsakerna till de minskade barnbokslånen torde få anses obestridligt», framhöll Bengt Hjelmqvist år 1960. Men han trodde sig samtidigt kunna konstatera att TV-tittarna var på väg tillbaka till biblioteken.

I sin skrift framhåller stadsbibliotekarie Svensson att televisionen kan bli en stimulans i biblioteksarbetet och att man genom den kan locka stora folkgrupper till böckernas värld. Majoriteten av TV-tittarna önskar visserligen endast lätt underhållning, men genom samarbete mellan televisionen och biblioteken skulle man kunna lägga in läspropaganda i programmen. Hon lämnar goda förslag till en bokvänlig television och framför i sammanhanget en önskan om bättre stöd åt böcker och läsning i programtidningen »Röster i Radio», vilket förefaller väl värt att begrundas. Om TV-ledningen även på detta område fullgör sina skyldigheter som bildningsorgan, bör det finnas möjligheter för den goda boken att överleva i TV-åldern, och bibliotekarierna behöver inte inrikta sig på att slåss »till den siste läsaren».

Den osynliga handen rehabiliterad

Svensk Tidskrift följer helt naturligt med största uppmärksamhet sin socialdemokratiska kollega Tiden. Endast allt för sällan har vi dessvärre tillfälle att med oskrymtad tillfredsställelse instämma i dess åsikter. Så mycket angenämare därför att fästa våra läsares uppmärksamhet på en artikel i häfte 7 av fil. lic. Assar Lindbäck om »Inkomstfördelning, resursallokering och stabiliseringspolitik».

Artikeln är ett intressant utslag av den omsvängning till klart accepterande av den fria marknadshushållningen som överlägset instrument för fördelning av de ekonomiska resurserna efter människornas behov som —förmodligen i Bent Hansens efterföljd — under de senaste åren kunnat konstateras bland yngre socialistiska ekonomer.

Särskilt drastiskt visar sig denna omsvängning i hr Lindbäck's analys av bostadspolitikerna — det område där den fixa idén om marknadshushållningens otillräcklighet hittills visat sig ojämförligt svårast att få bukt med:

»Missförhållandena på bostadsmarknaden är väl omvittnade. Det framgår emellertid inte alltid av den politiska debatten hur intimt de sammanhänger med hyresregleringen och hyrespolitiken. Man får ibland ett intryck av att bostadsbristen, dvs. överskottsefterfrågan på bostäder, anses ha träffat oss som något slags 'naturkatastrof' i stället för att vara en regleringsprodukt. Att påstå att immigration, urbanisering och stegrade realinkomster är 'förklaringar' till bostadsbristen (dvs. den överskottsefterfrågan på bostäder som får sitt uttryck i en bostadskö) är att missa själva frågeställningen. Vid fri prisbildning på en marknad uppstår aldrig någon permanent brist, eftersom priset då tillåts anpassa sig så att efterfrågan och utbud blir lika stora. Vad immigration, urbanisering och stegrade inkomster förklarar är endast den ökade efterfrågan, inte bristen. En brist förutsätter att priset på en viss vara hålls reglerat under jämviktsnivån av stat eller enskilda. (På andra områden, exempelvis på TV-marknaden och bilmaknaden, har efterfrågan ökat procentuellt ännu mer än på bostadsområdet, utan att därför någon brist uppstår, just därför att jämvikts-

prisbildning tillåtits på dessa marknader.)»

Helt naturligt avvisar Lindbäck utifrån denna äntligt vunna klarhet över problemets natur de övliga kalkylerna om hur fort det skall gå att bygga bort bostadsbristen: »Vi vet inte ens hur stor överskottsefterfrågan är i dag, ännu mindre hur efterfrågan kommer att utvecklas i framtiden vid stigande inkomster och okända priser. Därför kan det lika gärna fordras 100 000 som 80 000 lägenheter per år för att bygga ikapp bostadsbristen inom fem eller tio år. *Att hoppas på att bostadsbristen skall kunna avskaffas inom rimlig tid utan att använda sig av jämviktsprisbildningen på bostadsmarknaden är därför att hänga sig åt önsketänkande.*» (Vår kurs.)

Bostadsbristens konsekvenser skildras i mörka färger — praktiskt taget varje ord kunde ha stått i en högerbroschyr om bostadseländet. Av särskilt intresse är att Lindbäck ansluter sig till den från högerhåll ofta framförda, men av socialdemokrater i gemen alltid förnekade eller förlöjligade tanken, att hyresregleringen i själva verket medfört en *stegring* av bostadskostnaderna:

»Över huvud taget leder en situation av permanent överskottsefterfrågan, dvs. ett tillstånd av 'säljarnas marknad', till att incitament till effektivitet, kvalitet och kostnadskontroll i hög grad avtar. Knappast något misslag är så stort, och knappast något arvode så högt, att det inte rymms inom försäljningspriset. Även om hyresregleringen lyckats hålla nere hyrorerna på det äldre bostadsbeståndet är det därför mycket troligt att den förda politiken lett till en höjd hyresnivå för det nyaste bostadsbeståndet.»

Vågar man hoppas att hrr Sträng och Torsten Nilsson studerar hr Lindbäcks artikel med det intresse den förtjänar?

Val mellan valen

Till följd av den pågående kommunsammanläggningen har det under senare år vid olika tillfällen inträffat, att medborgarna på sina håll gått till val på icke »ordinarie» valtider för att utse nya kommunalfullmäktige. Markarydsvalet inledde hösten 1959. Därefter följde valen i Åkerbo och Viskafors i augusti 1960, vilka tilldrog sig särskilt rikspolitiskt intresse, då de antogs kunna ge en antydning om åt vilket håll vinden skulle blåsa i det andrakammarval, som förestod några veckor senare.

Även i höst har extraval förrättats i tre nya storkommuner, Osby, Ljusnarsberg och Östra Orust. En jämförelse med 1960 års valsiffror ger vid handen, att högerpartiet klarat sig bäst. Högern har visserligen gått tillbaka något i Östra Orust, men kan i stället visa på framgångar i såväl Osby som Ljusnarsberg. Centerpartiet har kunnat inregistrera en viss frammarsch i Ljusnarsberg men har samtidigt förlorat kraftigt i de båda andra kommunerna. Folkpartiet har fått vidkännas ett lokalt »jordskred» i Östra Orust och även gjort ett dåligt val i Ljusnarsberg, medan partiet gjorde vissa vinster i Osby. Kommunisterna gick fram i Osby men förlorade kraftigt i Ljusnarsberg — måhända en följd av att hr Hagberg uppträtt på den sistnämnda orten, för övrigt i valkampanjen; i Östra Orust avstod kommunisterna från att delta.

Jämför man i stället med 1958 års siffror, finner man, att centerpartiet gått framåt över hela linjen. Högern kan notera framgång i Östra Orust men tillbakagång i de båda andra kommunerna. Folkpartiet har gått framåt i Osby men minskat i övrigt. Kommunisterna har erhållit röstökning i både Osby och Ljusnarsberg.

Socialdemokraterna åter har gått tillbaka i alla tre kommunerna. Det förtjänar dock påpekas, att en jämförelse med 1958 ter sig minst adekvat, eftersom opolitiska listor och s. k. samlingslistor då förekom i stor utsträckning, medan årets val i huvudsak gick efter partipolitiska linjer. Vill man försöka spekulera över tendenser, torde det för övrigt alltid ligga närmast till hands att jämföra med senast tillgängliga valsiffror överhuvudtaget.

Frågan är dock i vad mån sådan spekulering lönar mödan. Samtliga presskommentarer tycks vara eniga om att de enda bärande slutsatser man kan dra av resultatet är att inga slutsatser alls är möjliga. Av uppenbara skäl förefaller dock den socialdemokratiska pressen vara ivrigast, då det gäller att betona detta förhållande. I ett sådant sammanhang frågar man sig, hur bedömningarna gestaltade sig efter de tidigare extravalen. Det kan då noteras, att vid Markarydsvalet kunde folkpartiet registrera en ökning på 66 röster — sedan två ombudsmän i flera veckor försökt att bearbeta opinionen — medan övriga partier fick vidkännas bakslag. Trots att den för folkpartiet »gynnsamma» tendensen fick vederbörligt utrymme i folkpartipressens kommentarer, var man dock överlag ganska försiktig i sina spekulationer. Valen i Viskafors och Åkerbo visade, att det gått dåligt för högerpartiet, socialdemokraterna hade något så när hållit ställningarna, medan folkpartiet och centerpartiet erhållit framgångar. Särskilt i folkpartipressen tog man detta resultat till intäkt för den välsignelse, som skulle komma av den s. k. mittensamverkan — salig i åminnelse. Högerpressen åter skyndade sig att framhålla det ovisa i alla spekulationer efter så extraordinarie val. I viss mån torde dock valresultaten i Åkerbo och Viska-

fors ha utgjort en mätare på den valvind, som blåste några veckor senare — vad gäller förskjutningarna på den borgerliga sidan.

Kanske skulle man mot denna bakgrund våga dra åtminstone den försiktiga slutsatsen av årets extraval, att högerpartiet lyckats konsolidera sina ställningar på nytt, och att spekulationerna om fortsatt tillbakagång är uttryck för en ogrundad optimism från andra partiers sida. Man vill gärna hoppas, att detta skall leda till eftertänksamhet inom de båda andra borgerliga partierna. Att än en gång — 1962 som så många gånger förut — räkna med, att två borgerliga partier skall kunna slå det tredje, är förvisso ett hopplöst perspektiv. Har årets valutgång kommit valmakarna inom folkpartiet och centerpartiet att inse detta, är åtminstone något vunnet. Kanske kan då också bättre förutsättningar åstadkommas för i varje fall den samverkan mellan folkpartiet och högerpartiet, som ter sig så oundgängligen nödvändig för många medborgare.

Bortsett från att konjunkturerna vid dessa extraval uppenbarligen skiftar i hög grad för de borgerliga inbördes såväl i tiden som i rummet, torde den slutsatsen också vara befogad, att socialdemokraterna vid dessa valtillfällen alltid klarar sig förhållandevis dåligt. I icke ringa utsträckning torde emellertid detta faktum vara att tillskriva det relativt dåliga valdeltagande, som utgör ett av mellanvalens mest markanta drag. Detta visar också i hur hög grad socialdemokraterna är beroende av en hård rikspolitisk propagandadrive — i synnerhet de båda senaste veckorna före ett val — för att kunna få fram sina reserver till valurnorna.

Just frånvaron av de yttre tecken, som annars utmärker våra valstrider — TV- och radiodebatter, »rikstalare» m. m. — har för övrigt med rätta an-

setts göra extravalen till mera renodlade kommunalval än eljest. Lokala och ovissa faktorer tillåts att spela in på ett sätt, som man vid de »vanliga» valen inte ser. Förvisso ligger häri något i hög grad positivt. Detta visar också, att enda möjligheten att göra de kommunala valen till verkliga kommunalval, där kommunens egna angelägenheter tilldrar sig den största uppmärksamheten, är att i görligaste mån neutralisera dem från rikspolitiken. Detta kan ske först sedan kommunalvalen frikopplats från val av andra mera rikspolitiska församlingar.

I våra allt större kommuner blir det allt svårare att vidmakthålla det intresse för de allmänna angelägenheterna, som var levande i de små kommunerna. Detta utgör förvisso ett allvarligt hot mot den kommunala självstyrelsens hävdvunna principer. Det förefaller troligt att en icke ringa förbättring skulle kunna uppnås genom att kommunalvalen helt frikopplades från varje direkt rikspolitiskt samband — val av landsting och därmed indirekt av första kammaren. Mellanvalen har här visat vägen.